

Znaczenie ośrodków pielgrzymkowych w budowaniu tożsamości chrześcijańskiej i kulturowej

ks. Maciej Ostrowski

Importance of pilgrimage centers in the formation of a Christian and cultural identity

Abstract: The purpose of the paper is to define the concept of identity and then relate it to a specific situation such as a pilgrimage and the functioning of spiritual centers. The main idea is to learn how these centers help build identity with a focus on social and religious identity. Cultural identity is explored and its relationship with social and national identity. The paper also attempts to define the concept of identity in general and discusses its significance in a religious context (faith, life of the Christian Church, life of the individual Christian) as well as how this issue fits in with the phenomenon of pilgrimages.

We realize that the concept of identity is used in a variety of sciences and contexts and may include personal identity, psychological identity, social identity, cultural identity, national identity, and geographic identity. Both the social sciences and the exact sciences use this concept in their own way. It is important to note that there are many similarities between the different types of identity or at least between certain aspects of each type of identity.

Keywords: pilgrimages, Christian identity, cultural identity

Wprowadzenie

Celem artykułu jest zdefiniowanie pojęcia tożsamości, a następnie odniesienie go do konkretnej sytuacji, jaką jest pielgrzymowanie i funkcjonowanie ośrodków pątniczych. Podejmujemy w nim próbę odpowiedzi na pytanie, jaką rolę ośrodki te odgrywają w tworzeniu tożsamości w życiu religijnym i społecznym, w szczególności w budowaniu tożsamości kulturowej, z zaakcentowaniem tożsamości społecznej i narodowej. Określimy, co termin „tożsamość” oznacza w ogólności,

a także jakie jest jego szczegółowe znaczenie w kontekście religijnym (wiara, życie Kościoła, życie indywidualnego chrześcijanina) i jak demonstruje się on w obszarze pielgrzymowania. Zdajemy sobie sprawę, że pojęcie tożsamości jest używane w różnych naukach i w różnych kontekstach. Mówi się między innymi o tożsamości osobowej, psychologicznej, społecznej, kulturowej, narodowej czy geograficznej. Stosuje się to pojęcie w naukach humanistycznych i technicznych. Mamy świadomość, że pomiędzy wymienionymi typami, względnie aspektami tego pojęcia, istnieje wiele podobieństw.

Pojęcie tożsamości

Tożsamość definiuje się jako zespół charakterystycznych cech osoby (grupy, przedmiotu) umożliwiających rozpoznanie jej pośród innych, czyli *de facto* porównanie jej z innymi albo odróżnienie jej od innych. Tożsamość mówi o zachowywaniu pewnej liczby cech stałych, mimo nieuchronnych zmian w egzystencji osoby (grupy). Termin ten jest bliski pojęciu identyfikacji (Jeżowski 2013: 946–947; www 1). Identyfikacja wskazuje na przynależność jednostki do grupy, jej związek grupą; stanowi ważną fazę w dojrzewaniu ludzkiej osobowości. Na polu społecznym, gdy mówimy o osobie ludzkiej, identyfikacja jest procesem utożsamiania się jednostki z grupą społeczną; przyjmowania przez osobę celów i wartości grupy społecznej jako własnych. Może nią być również utożsamianie się osoby z odgrywaną rolą lub pełnioną funkcją społeczną (por. Mariański 1993: 1404). Tożsamość w odniesieniu do osoby ludzkiej oznacza świadomość samego siebie, zdawanie sobie sprawy z bycia sobą, z własnych cech (www 2).

Jak zauważamy, tożsamość jest też bliska pojęciu jedności bądź zjednoczenia. Osoby, grupy utożsamiające się ze sobą, zbliżają się do siebie, budują między sobą bliskie więzi. Powstaje między nimi jedność przekonań, zasad postępowania, form życia itp. Zbliżając się do siebie, kreują spójną całość. Stąd blisko już do pojęcia wspólnoty.

Aspekty tożsamości

Zdefiniowawszy ogólnie pojęcie tożsamości, wypada powiedzieć kilka słów o różnych typach tożsamości, a może raczej aspektach tożsamości, szczególnie ważnych dla analizowanego przez nas tematu (por. www 3). Wyróżnić można między

innymi tożsamość społeczną. Polega ona na umiejscawianiu się jednostki (jednostek) w danej rzeczywistości (bądź grupie) społecznej, przypisywaniu sobie cech wyróżniających, które decydują o przynależności do danej grupy społecznej, takich jak podobne przekonania, działania, sposób rozumowania. Cechy te z jednej strony odróżniają tę grupę od innych grup, z drugiej strony zaś budują wspólnotę wśród jej członków.

Jedną z odmian tożsamości społecznej jest tożsamość kulturowa. Polega ona na względnie trwałej identyfikacji osób lub grup ludzi ze specyficznym układem kulturowym tworzonym między innymi przez wspólne idee, przekonania, wierzenia, obyczaje, język, przyjęte normy postępowania.

Innym typem jest tożsamość narodowa. Polega ona na poczuciu odrębności wobec innych narodów, ale zarazem na poczuciu jedności konkretnego narodu. Tę jedność tworzą: świadomość wspólnego pochodzenia (więzy krwi) i historii, wspólny język, dziedzictwo kulturowe, symbole, terytorium kraju zamieszkania. Z tożsamości narodowej rodzi się patriotyzm. Umacnia się ona szczególnie w chwilach kryzysu, takich jak zagrożenie ze strony wrogów, gdy trzeba podjąć wysiłki na rzecz przetrwania narodu i jego wspólnego dobra.

Pewną odmianą tożsamości narodowej jest tożsamość regionalna. Odnosi się ona do konkretnie określonego terytorium geograficznego, jego specyficznych cech kulturowych bądź społecznych, a nawet etnicznych i topograficznych.

Tożsamość religijna

W naszym kontekście szczególną uwagę należy poświęcić tożsamości religijnej, a mówiąc ściślej – tożsamości chrześcijańskiej (por. Prężyna, Grygielski 2002: 1254–1258). Jest ona specyficznym przejawem wskazanej wyżej tożsamości społecznej, a jednocześnie komponentem tożsamości osobowej¹.

Tożsamość religijna opiera się przede wszystkim na przyjęciu przez grupę religijną określonych, konkretnych zasad, przekonań dotyczących wiary, co prowadzi do zacieśniania religijnej wspólnoty. W wypadku chrześcijan jest to przyjęcie

¹ Głęboką teologiczną analizę kwestii tożsamości przeprowadza Ratzinger (2013). Wykazuje on, że utożsamienie się z Kościołem zasadza się na odnalezieniu przez człowieka (chrześcijanina) własnej tożsamości. Gruntuje się ona na opowiedzeniu się za Chrystusem, „który utożsamił się z nami”.

Ewangelii i wejście we wspólnotę Kościoła. Idąc jeszcze dalej i przechodząc na grunt teologiczny, chodzi o wejście we wspólnotę z Jezusem Chrystusem oraz włączenie we wspólnotę Kościoła Chrystusowego – i jest to jeszcze ważniejsze. Naturalnie musimy tu mówić o tożsamości reprezentantów poszczególnych chrześcijańskich wyznań: katolików, ewangelików bądź prawosławnych. Mimo ekumenicznych starań każde z nich ma poczucie odrębności i własnej tożsamości.

Tożsamość religijna, podobnie jak wiara, w sensie egzystencjalnym jest procesem dynamicznym. Obiektywnie biorąc, jest czymś zdefiniowanym doktrynalnie i jurydycznie. Niemniej poszczególni członkowie Kościoła, jak i cały Kościół, tę tożsamość ciągle na nowo i głębiej odkrywają, stale ją urzeczywistniają w konkretnym życiu. Można powiedzieć o procesie podobnym do sinusoidy. Tożsamość można gubić i na nowo odkrywać.

Sięgnijmy do wymownych biblijnych tekstów, które pozwalają teologicznie pogłębić nasze zagadnienie. Święty Paweł wyjaśnia swoją głęboką więź z Chrystusem, która nie jest jedynie zewnętrznym kontaktem, ale przechodzi wręcz w utożsamienie się z Nim: „Teraz zaś już nie ja żyję, lecz żyje we mnie Chrystus” (Ga 2,20)². Z kolei św. Jan wyraża tę prawdę w jeszcze inny sposób, pisząc w swoim liście: „zostaliśmy nazwani dziećmi Bożymi: i rzeczywiście nimi jesteśmy” (1 J 3,1). Nasze dziecięstwo Boże – przynależność do Boga – jest przynależnością nie tylko z nazwy. Jako ochrzczeni wchodzimy bowiem w głęboką więź i wspólnotę z Bogiem; uczestniczymy w Bożym życiu, w życiu Trójcy Świętej.

Równocześnie przez chrzest włączamy się w rodzinę dzieci Bożych – we wspólnotę Kościoła. Poprzez sakrament, który jest nie tylko znakiem, ale znakiem skutecznym, urzeczywistniającym, jesteśmy organicznie wbudowani (wszczepieni) w ciało Chrystusa, w którym On sam jest Głową. Termin „chrześcijanin” odnoszony jest do nas nie tylko na podstawie zewnętrznej przynależności do grupy ochrzczonych (nazwy, szyldu), a nawet przyjęcia wspólnej nam wszystkim Ewangelii (por. Dz 11,26), ale przede wszystkim na postawie głębokiego zjednoczenia z Chrystusem. Apostoł Paweł używa obrazowego porównania, które trafnie tłumaczy istotę tej kwestii. Nazywa chrześcijan „współobywatelami świętych i domownikami Boga”, którzy nie są już wobec Niego „obcymi i przychodniami” (Ef 2,19). W tym miejscu można odwołać się do znanego Pawłowego tekstu o ciele Chrystusa (Kościele) i jego członkach tworzących jeden organizm. Poszczególne członki są współzależne od siebie, czują się jednością (1 Kor 12,12 i nast.). Bardzo wyrazistego obrazu użył sam Chrystus

² Wszystkie cytaty biblijne za: Biblia Tysiąclecia (2003).

w przypowieści o winnym krzewie. Siebie nazywa winnym pnem, a nas, chrześcijan, latoroślami wszczepionymi w winny krzew (J 15,5). Między pnem a latoroślami, podobnie jak w żywym organizmie, istnieje ścisły związek. W procesie budowania tożsamości chrześcijańskiej i utożsamiania się ochrzczonego z Kościołem trzeba za Josephem Ratzingerem powiedzieć, że chodzi o zasadniczą życiową decyzję opowiedzenia się za Chrystusem. Tym Chrystusem, który sam najpierw przez wcielenie utożsamił się z nami (Ratzinger 2013: 176).

Miejsca pielgrzymkowe budujące tożsamość religijną

Nawiedzenie świętego miejsca momentem pogłębiania chrześcijańskiej tożsamości

Posuńmy się krok naprzód ku naświetleniu kwestii kluczowej dla naszego artykułu. W świetle tego, co powiedzieliśmy wcześniej, postawmy pierwsze pytanie: Jak należy rozumieć proces pogłębiania chrześcijańskiej tożsamości poprzez pielgrzymowanie, szczególnie poprzez obecność w miejscu pielgrzymkowym? Odpowiedź podsuwa nam dokument o sanktuariach Papieskiej Rady ds. Migracji i Podróżnych (*Sanktuarium...* 2003, zwłaszcza nr. 10–12). Podkreśla się w nim, że sanktuaria są miejscami szczególnie intensywnego głoszenia Bożego Słowa, dzięki czemu prowadzą do ugruntowywania wiary i jeszcze bardziej dojrzałej świadomości wiary. Pomagają spotkać na nowo Chrystusa i nawiązać z Nim jeszcze bliższe więzi. Z drugiej strony, przez to samo Słowo Bóg potwierdza ochrzczonej swoją wierność. Z teologicznego punktu widzenia, sanktuaria są widzialnym znakiem wierności Boga wobec człowieka. Miejsca pielgrzymkowe są także ośrodkami umacniania „eklezyjalnej wspólnoty”. Gromadzą one pielgrzymów z różnych stron świata, narodów i kultur. Szczególnie poprzez celebrację Eucharystii pomagają odkrywać, czym jest Kościół, i doświadczać jego jedności. Przytoczony dokument zwraca też uwagę, że tą drogą pielgrzymi otwierają się na chrześcijan innych wyznań. Pobudzani są zatem do aktywności na rzecz ekumenizmu. Celem każdej pielgrzymki jest bliskie spotkanie pielgrzymy z *sacrum* (Jackowski 1998: 6–7). Nie jest to jednak *sacrum* rozumiane bezosobowo. Jest to spotkanie z żywym Bogiem. Jak wskazuje cytowany dokument – szczególnie z osobą Jezusa Chrystusa, Boga wcielonego³. Sanktuaria są miejscem

³ Prawdę o Chrystusie, który sam jest „sanktuarium nowego i wiecznego przymierza”, artykułuje cytowany wyżej dokument Papieskiej Rady ds. Migracji i Podróżnych (2003, nr 5).

ewangelizacji. A ewangelizacja, w ścisłym znaczeniu tego słowa, to prowadzenie człowieka ku osobie Jezusa Chrystusa. Jej owocem ma być osobiste przyjęcie Chrystusa. W świetle wcześniejszych uwag są to drogi ku odkrywaniu na nowo i urzeczywistnianiu tożsamości chrześcijańskiej w odniesieniu do Boga, do osoby Jezusa Chrystusa i Jego Ciała, którym jest Kościół. Kościół dziś często podzielony, ale szukający jedności. Pogłębienie więzi z Chrystusem jest zatem także pierwszym krokiem ekumenizmu.

W tym miejscu warto dodać to, co zostało podkreślone w innym dokumencie Stolicy Apostolskiej, *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii*. Wskazuje on na „umacnianie chrześcijaństwa zachodniego w mieszaninie różnych ludów” (2003, nr 284). Chrześcijaństwo nieustannie znajduje się w sytuacji konfrontacji z odmiennymi religiami i światopoglądami. Chrześcijanie zawsze narażeni są na niebezpieczeństwo odejścia od prawdziwej wiary lub synkretyzmu religijnego. W myśl przytoczonego dokumentu pielgrzymowanie nastawione na bliskie spotkanie z Chrystusem i pogłębianie wiary jest jednym z ważnych czynników zachowania i utwierdzenia tożsamości chrześcijańskiej religii. Tożsamość może być głębiej odczytywana właśnie w konfrontacji z tym, co odmienne. „Mieszanina religii”, która popycha do konfrontacji bądź dialogu, jest zawsze wyzwaniem do głębszej refleksji nad tym, co sami posiadamy, a zatem do odczytywania własnej tożsamości.

Według autorów *Dyrektorium* szczególne znaczenie dla jedności i tożsamości wiary miały pielgrzymki do miejsc, które swym oddziaływaniem obejmowały znaczne obszary Europy. W wielu z nich miały miejsce wydarzenia, które odbijały się „szerokim echem w całej Europie”, wpływając na życie religijne i pobożność kontynentu. Tu wymieniono między innymi Rzym, centrum chrześcijaństwa (pielgrzymka *ad limina apostolorum, ad Petri sedem*), sanktuarium św. Jakuba w Santiago de Compostela, do którego wiodą liczne szlaki pielgrzymkowe z całego kontynentu, Tours z grobem św. Marcina, Canterbury, gdzie śmiercią męczennika zmarł św. Tomasz Becket, Monte Gargano w Apulii i Mont Saint-Michel w Normandii związane ze św. Michałem Archaniołem, jak też Loreto, słynne miejsce kultu maryjnego (*Dyrektorium o pobożności...* 2003, nr 284).

Promieniowanie „na zewnątrz” i dążenie „ku centrum”

Pielgrzymowanie i funkcjonowanie sanktuariów odcisnęło piętno na każdej minionej epoce. Sanktuaria bardzo często propagowały i propagują specyficzne formy liturgiczne, nabożeństwa i modlitwy. Poprzez rozchodzących się z nich pielgrzymów formują w szerokich kręgach Kościoła wzory pobożności i duchowości

(Potrzeba i zadania nowej ewangelizacji 1999: 17, nr 22). Są one naśladowane w miejscach pochodzenia pielgrzymów. Dzięki swojemu autorytetowi święte miejsca oddziałują na pielgrzymów ze szczególną siłą; są oni inspirowani świadectwami innych pielgrzymów. Żadne inne działanie nie ma tak dużego wpływu na człowieka jak świadectwo życia.

Pielgrzymi zdążają ku miejscom świętym przyciągani informacjami, że działa w nich Boża łaska, dokonują się cuda bądź objawienia. Zmierzają ku centrum duchowości i pobożności. Pociąga ich nie tylko poszukiwanie *sacrum*, lecz także pragnienie przemyślenia istotnych życiowych spraw, odkrycia na nowo sensu życia oraz duchowego umocnienia. Jest to dążenie „ku centrum” – ku pewnemu skarbowi duchowemu, z którego można czerpać nowe wartości⁴. Naturalnie przyczynia się do tego także dobrze i dynamicznie prowadzone duszpasterstwo w ośrodkach pielgrzymkowych. Wielu pielgrzymów pragnie powracać wielokrotnie do tego samego miejsca, ponieważ dobrze się w nim czują, zaczynają uznawać je za swoje. Wokół miejsca świętego tworzy się więź byłych i aktualnych pielgrzymów.

Obydwa opisane kierunki oddziaływań: „na zewnątrz” i „ku centrum” są ważnymi czynnikami tworzenia tożsamości religijnej. Buduje się ona wokół miejsc pielgrzymkowych. Obydwa kierunki tworzą sprzężoną ze sobą całość. Gdy zatem mówimy o utwierdzaniu tożsamości religijnej budowanej wokół pielgrzymkowych ośrodków, trzeba uwzględnić równocześnie kierunek „dośrodkowy” i „odśrodkowy”.

Tożsamość kulturowa, społeczna i narodowa

Ruch pielgrzymkowy wywierał i nadal wywiera wpływ na różne sfery ludzkiego życia. Jest on źródłem zmian nie tylko w sferze religijnej, lecz także w szeroko rozumianej kulturze (por. Ostrowski 2005: 35–43; Kaszowski 2000: 75–76). Religia bowiem nie jest bytem funkcjonującym obok ludzkiego życia, jego społecznych problemów, kultury, gospodarki bądź polityki. Wręcz przeciwnie, przenika to życie i tworzy ludzką kulturę. Zarazem istnieje odwrotny wpływ. Kultura epoki wpływa na religijność, kształtuje formy jej wyrażania i sposoby przeżywania (por. *Gaudium et Spes* 1965, nr. 40–45). Jest to znany wszystkim proces inkulturacji, który polega na wzajemnym oddziaływaniu religii i kultury (por. Fijałkowski 2006: 300–303). W konfrontacji oraz przenikaniu religii i kultur szczególnie ważne jest określenie

⁴ Jan Paweł II nazwał sanktuarium w Kalwarii Zebrzydowskiej „rezerwuarem, żywym skarbcem wiary, nadziei i miłości Ludu Bożego”, z którego czerpali przez wieki pielgrzymi, a także wielokrotnie on sam (Jan Paweł II 1979: 156).

granic tożsamości obydwu obszarów. Choć zachodzi między nimi wzajemne przenikanie, nie może nastąpić proces prostego zlewania się, groziłoby to bowiem utratą tożsamości zarówno religii, jak i konkretnej kultury. Natomiast konfrontacja (rozumiana nie jako starcie i atak, ale jako dialog i wymiana) zawsze jest szansą głębszego odkrywania i klarownego określania własnej tożsamości. W opisanych zjawiskach mamy do czynienia także ze wskazanymi wyżej wpływami „odśrodkowymi” i „dośrodkowymi”.

Przejdźmy teraz do interesującego nas problemu miejsc pielgrzymkowych. Sanktuaria są świadectwem tożsamości różnych regionów. Przywołajmy ponownie *Dyrektorium o pobożności ludowej*. Wskazano w nim na wielkie sanktuaria narodowe, które, zwłaszcza od połowy XVIII wieku, stanowiły „szczególny wyraz tożsamości wiary i kultury danego narodu”. Jako przykłady posłużyły między innymi sanktuaria w Altötting, Kevelaer, Aparecidzie, Asyżu, Loreto, Chartres, Częstochowie, Fatimie, Guadalupe, Lourdes, Marizell, Montserrat (*Dyrektorium o pobożności...* 2003, nr 285). W odniesieniu do Santiago de Compostela stwierdzono w nim, że sanktuarium to było celem pielgrzymów z różnych krajów Europy. Kierowali się oni „wizją pielgrzymki zarówno o charakterze religijnym, jak i społecznym oraz charytatywnym” (*Dyrektorium o pobożności* 2003, nr 284).

Można zatem uznać, że wielkie miejsca pielgrzymkowe odgrywają rolę w utwierdzaniu tożsamości narodowej (Oberröder 1999: 65–75), która ujawniała się zwłaszcza w okresach kryzysów, utraty niepodległości bądź zagrożeń agresją ze strony innych nacji. Pielgrzymowanie do narodowych sanktuariów umacniało więź narodową i społeczną, budziło otuchę i nadzieję, wyzwalało z lęków. Jan Paweł II mówił obrazowo o Jasnej Górze w Częstochowie, że jest ona „sercem narodu”. Aby poznać, czym żyje naród, trzeba przyłożyć ucho i posłuchać jak „bije to serce” (fragmenty homilii z 4 czerwca 1979, Jan Paweł II 1979: 51; por. Jabłoński 2004: 120–176, zwłaszcza paragraf *Jasna Góra w procesie kształtowania świadomości narodowej w XIX wieku*). Na Jasnej Górze Polacy, choć w wielu okresach swej historii znajdowali się w różnych politycznych niewolach, czuli się zawsze duchowo wolni. Mogli swobodnie wyrażać swoje przekonania i przeżywać narodowe święta. Ciekawym fenomenem są papieskie pielgrzymki do wielu krajów świata. Nie można w tych wypadkach mówić dosłownie o miejscach pielgrzymkowych. Niemniej w miejscach, gdzie pojawiał się papież i otaczały go wielotysięczne (a nawet milionowe) tłumy, tworzyły się swoiste „ośrodki” pielgrzymkowe. Z perspektywy czasu można mówić, że wiele z tych pielgrzymkowych zgromadzeń przyczyniło się do ponownego odkrycia swojej tożsamości przez zgromadzonych katolików i innych

obywateli. Owocowało to wieloma ważnymi skutkami w sferze narodowej, społecznej, a nawet politycznej. Tak było w Polsce i w innych krajach świata po pielgrzymkach Jana Pawła II. Tak działo się po światowych dniach młodzieży pod przewodnictwem Jana Pawła II i Benedykta XVI (choć w innej, religijnej sferze).

Zewnętrznym wyrazem budowania tożsamości narodowej i społecznej wokół sanktuariów jest zwyczaj umieszczania w nich pamiątkowych tablic przypominających ważne historyczne wydarzenia bądź składania zdobytych na wojnach sztandarów. Podobne epitafia fundują stowarzyszenia, które uznają sanktuaria za swe duchowe centra. Grupy pielgrzymkowe składają w sanktuariach wotywny symbole, świece bądź inne dary. Umieszczenie nazw grup, dat pielgrzymek wśród tych wotywnych przedmiotów jest wyrazem swoistego utożsamiania się pielgrzymów ze świętym miejscem, znakiem ich obecności w świętym miejscu, zjednoczenia pielgrzymującej grupy. Znany jest zwyczaj składania uroczystych ślubów i przyrzeczeń przez grupy, a nawet całe narody w wielkich narodowych sanktuariach. Mają one przede wszystkim wymiar religijny, niemniej nabierają również znaczenia społecznego, a nawet politycznego. Przykładem są odnawiane co roku Śluby Narodu Polskiego w sanktuarium maryjnym na Jasnej Górze⁵.

Sanktuaria stają się ośrodkami budowania tożsamości kulturowej w znaczeniu wytworów artystycznych i intelektualnych. Są one poniekąd miejscem koncentracji żywych treści historii, kultury i tradycji (Datko 2001: 119). Badacze problematyki podkreślają, że pielgrzymowanie nosi charakter wspólnego świętowania nie tylko w sferze religijnej, lecz także społecznej. Choć współcześnie ewoluuje ono bardziej ku religijnemu (liturgicznemu i formacyjnemu) przeżyciu, nie zatraciło elementu folklorystycznego (Piwowarski 1996: 147; Jackowski, Sołjan, 1999: 122). Pielgrzymowanie do wielu ośrodków staje się rodzajem święta ludowego. Pielgrzymi przynoszą z sobą własne zwyczaje, pieśni i obrzędy. Są one tam wspólnie kultywowane przez przybyszów w atmosferze jednoczącej radości. Podczas pielgrzymki następuje prezentacja wartości kulturowych, wzajemne poznanie i wymiana między przybyszami z różnych stron. We wzajemnym kontakcie dochodzi do poznania podobieństw i różnic, lepszego wzajemnego zrozumienia i zbliżenia do siebie,

⁵ Analogiczne do Ślubów Narodu, przyrzeczenia na Jasnej Górze składają różne grupy społeczne i zawodowe podczas pielgrzymek ogólnopolskich. Przysięgi te mają oczywiście przede wszystkim wymiar religijny. Ubocznie służą jednak jednoczeniu i umacnianiu różnych środowisk i grup (np. ślubowanie kobiet polskich, przewodników turystycznych, służby zdrowia, kolejarzy itp.)

pokonywania barier obcości (por. Frank 1993: 58). Jest to zbliżenie i zrozumienie posiadające szczególnie walor i skuteczność, zasada się bowiem na żywym świadectwie, poznaniu „twarzą w twarz”, osobistym „dotknięciu”, bez pośredników. Zaznaczmy, że często jest to doświadczenie przekraczające to, co lokalne: doświadczenie jedności regionu, narodu, a nawet całego kontynentu (Europy). Takimi miejscami były i są wspomniane już sanktuaria ponadnarodowe: Mariazell, Tours, Santiago de Compostela czy Rzym. Różniące się od siebie nacje pielgrzymów czują się tam jedno. Choć nie rozumieją języka, łączą ich sama obecność w świętym miejscu, wspólny cel pielgrzymowania, podobne zwyczaje, pieśni śpiewane na tę samą nutę (choć w innych językach), gesty, symbole itp.

Trzeba tu koniecznie dodać, że wiele sanktuariów pełni rolę mecenasów kultury dla regionów, a nawet całych narodów. Znajdują się w nich wybitne zabytki o narodowym znaczeniu, bogate zbiory muzealne, ośrodki prezentacji wytworów kultury (wystaw, koncertów, wykładów). Pielgrzymi i turyści przybywają do nich i zapoznają się z nimi, uczestniczą w kulturalnych wydarzeniach, ubogacają się duchowo i intelektualnie, poszerzają horyzonty. Mają okazję poznania korzeni, z których wyrosli. Wszystkie wymieniane elementy mogą stawać się czynnikami sprzyjającymi umacnianiu tożsamości w różnych zakresach. W wypadku spotkania pielgrzymów z różnych stron nie tylko przez poznanie podobieństw, ale i różnic.

Na koniec tego paragrafu konieczna jest jeszcze jedna uwaga. Tożsamość społeczna, narodowa, jak i kulturowa, umacniana przez pielgrzymowanie, budowana jest na religijnym fundamencie. Nie można więc zapominać o niebezpieczeństwie traktowania religii w sposób nadrzędny. W niektórych historycznych okolicznościach wykorzystywano pielgrzymki do partykularnych, politycznych celów. Fakty te paradoksalnie potwierdzają, że religia nie jest czymś obok życia, ale kształtuje ludzkie życie, w różnych jego wymiarach.

Uwagi końcowe

Tematyka artykułu koncentrowała się na roli świętych miejsc pielgrzymkowych w budowaniu tożsamości chrześcijańskiej i kulturowej. Odnieśliśmy się w nim również do kwestii tożsamości narodowej i europejskiej. Wydaje się, że dobrym podsumowaniem naszych analiz będą słowa słynnego Aktu Europejskiego, wygłoszonego przez Jana Pawła II w sanktuarium św. Jakuba w Santiago de Compostela – jednym z tych wielkich sanktuariów Europy, które gromadzą pielgrzymów z całego

kontynentu – podczas jego pielgrzymki do Hiszpanii w 1982 roku: „Z Santiago kieruję do ciebie, stara Europo, wołanie pełne miłości: Odnajdź siebie samą! Bądź sobą! Odkryj swe początki. (...) Odbuduj swoją jedność duchową (...)” (Jan Paweł II 1982). Nie pora tutaj na szczegółową analizę całego bardzo bogatego w treści tekstu. Wnioski z kilku przytoczonych słów nasuwają się same. Potwierdzają rolę wielkich sanktuariów i pielgrzymowania do nich w budowaniu i cementowaniu tożsamości kontynentu europejskiego, ale pośrednio także tożsamości innych krajów i regionów. Badacze są zgodni, że na drogach pielgrzymkowych do Santiago de Compostela budowała się jedność i tożsamość Europy – nie tylko religijna, lecz także kulturowa, a nawet polityczna⁶. Należy sądzić, że taką samą rolę odgrywały inne sanktuaria i drogi pielgrzymkowe, zarówno te ku wielkim, jak i ku małym ośrodkom. Te ostatnie umacniały tożsamość lokalną. A to, co lokalne, z biegiem czasu wpływało na to, co globalne.

Bibliografia

- Biblia Tysiąclecia, 2003, [online], Poznań, www.biblia.deon.pl.
- Datko A., 2001, *Człowiek w przestrzeni symbolicznej. Struktura oraz sakralne i społeczne funkcje pielgrzymek na przykładzie pątnictwa do Wejherowa i Swarzewa*, „Peregrinus Cracoviensis”, t. 12, s. 117–140.
- Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii. *Zasady i wskazania*, 2003, Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, Pallotinum, Poznań.
- Fijałkowski M., 2006, *Inkulturacja* [w:] R. Kamiński, W. Przygoda, M. Fijałkowski (red.), *Leksykon teologii pastoralnej*, TN KUL, Lublin.
- Frank I.W., 1993, *Gründe und Anlässe für die Wallfahrt* [w:] R. Breitenbach (red.), *Wallfahrt. Hinführung-Modelle-Materialien*, Mainz.
- Gaudium et Spes*, 1965, Konstytucja duszpasterska o Kościele, Sobór Watykański II, Rzym.
- Jabłoński Z.S., 2004, *Jasna Góra bliska i daleka: ze studiów nad Sanktuarium Narodowym*, Poligrafia Salezjańska, Jasna Góra–Częstochowa.
- Jackowski A., 1998, *Pielgrzymowanie*, Wydawnictwo Dolnośląskie, Wrocław.

⁶ Ciekawą analizę problemu tożsamości i jedności europejskiej tworzonej poprzez pielgrzymowanie do Santiago de Compostela znajdujemy w licznych artykułach zbiorowej monografii pod redakcją A. Jackowskiego i F. Mroza, *Akt Europejski bł. Jana Pawła II a renesans Drogi św. Jakuba*, Kraków 2012.

- Jackowski A., Soljan I., 1999, *Leżajsk w sieci ośrodków pielgrzymkowych Polski*, „Peregrinus Cracoviensis”, t. 7, s. 113–124.
- Jan Paweł II, 1979, *Przemówienie w Kalwarii Zebrzydowskiej, 7 czerwca 1979 r.* [w:] *Pielgrzymka Jana Pawła II do Polski*, Pallotinum, Poznań–Warszawa.
- Jan Paweł II, 1982, Akt Europejski Santiago de Compostela, 9 listopada 1982 [online], http://www.swjakub.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=118&Itemid=87.
- Jeżowski M., 2013, *Tożsamość* [w:] E. Gigilewicz (red.), *Encyklopedia katolicka*, t. 19, Lublin.
- Kaszowski L., 2000, *Methodology of Pilgrimage*, „Peregrinus Cracoviensis”, t. 10, s. 75–76.
- Mariański J., 1993, *Identyfikacja* [w:] J. Walkusz (red.), *Encyklopedia katolicka*, t. 6, Lublin.
- Oberröder W., 1999, *Die Wallfahrt als Integrationsfaktor für Menschen und Völker* [w:] A. Jackowski (red.), *Międzynarodowy Kongres Miast Pielgrzymkowych*, Częstochowa, 23–25 września 1999, [b.m.].
- Ostrowski M., 2005, *Jesteśmy pielgrzymami przed Tobą. Posługa duszpasterska wśród pielgrzymów*, Kraków.
- Piwowski W., 1996, *Socjologia religii*, Wydawnictwo KUL, Lublin.
- Potrzeba i zadania nowej ewangelizacji na przełomie II i III tysiąclecia*, 1999 [w:] II Polski synod plenarny (1991–1999), Poznań.
- Prężyna W., Grygielski M., 2002, *Tożsamość chrześcijańska* [w:] M. Rusecki (red.), *Leksykon teologii fundamentalnej*, Wydawnictwo M, Lublin–Kraków.
- Ratzinger J., 2013, *Utożsamianie się z Kościołem* [w:] Benedykt XVI, *Kościół – znak wśród narodów*, Opera omnia, t. 8/1, Wydawnictwo KUL, Lublin, s. 163–176.
- Sanktuarium. Pamięć, obecność i prorocтво Boga żywego*, 2003, [w:] M. Ostrowski (oprac.), *Duszpasterstwo pielgrzymów i turystów. Wybór wypowiedzi i dokumentów kościelnych*, Wyd. św. Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej, Kraków, s. 98–131.

strony internetowe

- www 1, *Encyklopedia PWN* [online], <http://encyklopedia.pwn.pl/szukaj/tozsamosc.html> [dostęp: 26.02.2015].
- www 2, *Tożsamość*, Wikisłownik, <http://pl.wiktionary.org/wiki/to%C5%BCsamo-%C5%9B%C4%87#pl> [dostęp: 26.02.2015].
- www 3, *Tożsamość*, Wikipedia, <http://pl.wikipedia.org/wiki/To%C5%BCsamo-%C5%9B%C4%87> [dostęp: 26.02.2015].

ks. prof. dr hab. Maciej Ostrowski
Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie
e-mail: atostrow@cyf-kr.edu.pl